

ЗАСАДА МОВИ, ЯКОЮ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ: СУТНІСТЬ ТА НОРМАТИВНИЙ ЗМІСТ

ПОДОЛІНСЬКА Ілона Сергіївна - прокурор прокуратури Вишгородського району Київської області юрист 3 класу

В статті досліджується сутність і нормативне содержание начала языка, на котором осуществляется уголовное производство. Предлагается авторское видение элементов нормативного содержания данного начала уголовного производства. Подаются предложения по совершенствованию норм действующего уголовного процессуального законодательства в сфере реализации начала языка, на котором осуществляется уголовное производство.

Ключові слова: засада кримінального провадження, засада мови, якою здійснюється кримінальне провадження, володіння мовою, розуміння мови.

Постановка проблеми в загальному вигляді

Засади кримінального процесу незмінно привертають до себе увагу науковців, оскільки ними зумовлюється зміст норм кримінального процесуального законодавства та напрям правозастосовчої практики. Прийняття Кримінального процесуального кодексу України, використаний в ньому законодавцем спосіб нормативного закріплення засад кримінального процесу, виявлені проблеми застосування норм нового процесуального законодавства, а отже, і необхідність їх законодавчого вирішення зумовлюють актуальність дослідження засад кримінального процесу з точки зору теорії та практики. Чинний КПК України, на відміну від попереднього (КПК 1960 року), закріпив окрему главу 2. «Засади кримінального провадження», в якій перелічуються нормативні положен-

ня, що лежать в основі змісту і форми кримінального провадження.

Дослідження сутності та нормативного змісту цієї засади зумовлене не тільки правовими, але й соціальними та політичними чинниками, оскільки вона тісно пов'язана із національним та державним розвитком, міжнародними відносинами, дотриманням прав національних меншин, а також права людини на доступ до правосуддя. Цей зв'язок характеризується двостороннім впливом та обумовлює необхідність постійно враховувати ту обставину, що мовне питання є традиційно одним із найскладніших соціальних питань, навколо якого концентрується широкий спектр різноманітних, інколи полярних інтересів, із значним рівнем політизації. Тому практика застосування мови у судочинстві потребує врахування як специфіки розвитку правової системи, історичних традицій, так і реальної демографічної, соціально-політичної та мовної ситуації у державі [1, с.3-4]. Сказане рівною мірою характеризує і актуальність засади мови, якою здійснюється кримінальне провадження.

Крім того, мова, якою здійснюється кримінальне провадження виступає однією з найважливіших основ не тільки організації судової системи України, але й існування всієї сфери правосуддя нашої країни. Кримінальне провадження, за своєю суттю, є різновидом публічної діяльності, в основі якої лежить міжособистісна комунікація, тобто активне усне або письмове спілкування лю-

дей, які наділяються кримінально-процесуальним законом відповідним процесуальним статусом з метою здійснення відповідних процесуальних дій. В такому випадку, досить важливим та значимим є законодавча регламентація вихідних положень комунікативної діяльності сторін та учасників кримінального провадження з тим, щоб вони могли не тільки розуміти один одного, але й володіти при цьому рівними правами та можливостями з метою реалізації та захисту своїх законних прав та інтересів.

Аналіз останніх джерел і публікацій

Засади кримінального провадження завжди виступали об'єктом наукового дослідження вчених-процесуалістів, оскільки на їх основі здійснюється кримінальне провадження у цілому. Значний внесок у розроблення теоретичних основ вчення про засади кримінального провадження, їхню систему та значення здійснили Волошина В.К., Гончаренко В.Г., Добровольська Т.М., Кузнецов О.Ю., Леоненко М.І., Маляренко В.Т., Нор В.Т., Сисоєнко Г.І., М.Є. Шумило та інші. При цьому, їхні наукові праці спрямовані в основному на визначення сутності засад кримінального провадження та їх системи загалом. Однак, відносно засади мови, якою здійснюється кримінальне провадження, то вона на сьогоднішній час не знайшла належного наукового аналізу, зокрема у світлі прийняття нового КПК України.

Мета статті

Метою даної статті є дослідження сутності та нормативного змісту засади мови, якою здійснюється кримінальне провадження та формулювання на цій основі відповідних висновків.

Викладення основного матеріалу

Проблема засад кримінального провадження є однією з центральних у теорії кримінального процесу. Як зазначає Т.М. Добровольська, якщо ми хочемо взнати, яким є кримінальний процес країни, ми повинні встановити, якими є принципи, які визначають зміст цього процесу [2, с.5]. При цьому, поняття засади або ж принципу кримінального провадження не містить ні

Конституція України, ні чинний КПК України. Однак, у кримінальній процесуальній доктрині загалом сформувалась думка щодо сутності засад кримінального провадження, під якими розуміють закріплені у Конституції України, загальновизнаних міжнародних актах та у кримінальному процесуальному законодавстві фундаментальні (базові) керівні для учасників провадження положення, що виражають і визначають найістотніші властивості провадження, вимоги до правил і способу діяльності, насамперед, органів і службових осіб, які ведуть кримінальне провадження, та є гарантіями забезпечення дотримання прав, свобод, законних інтересів тих учасників провадження, які залучаються до нього, а в підсумку – виконання завдань кримінального провадження [3, с.39].

У ст. 10 Основного Закону України закріплено, що державною мовою в Україні є українська мова. Вона є обов'язковою для використання у законодавстві, офіційному діловодстві, судочинстві, навчанні тощо. Деякі норми Конституції України містять вимоги щодо обов'язковості володіння державною мовою Президентом України (ст. 103), професійними суддями (ст. 127), суддями Конституційного Суду України (ст. 148) [4]. Крім того, у законодавстві України також передбачена обов'язкова вимога володіти українською мовою в обсязі, достатньому для спілкування особам, які вступають до громадянства України (п. 5 ст. 9 Закону України «Про громадянство України») [5].

Відповідно до ст. 29 КПК України, кримінальне провадження здійснюється державною мовою. Сторона обвинувачення, слідчий суддя та суд складають процесуальні документи державною мовою [6].

За правовою позицією Конституційний Суд України, викладеною в п.3 мотивувальної частини Рішенні від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99 (справа про застосування української мови) під державною (офіційною) мовою розуміється мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя. До такої сфери належить діяльність органів судової влади [7]. Державною мовою здійснюються ведення судового процесу, складання судових документів та інші

процесуальні дії і відносини, що встановлюються між судом та іншими суб'єктами на всіх стадіях розгляду і вирішення справ [8].

Крім того, у ч. 1 ст. 12 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року зазначається, судочинство і діловодство в судах України проводиться державною мовою. Однак, у ч. 4 цієї статті зазначається, що у судах, поряд з державною, можуть використовуватися регіональні мови (мова більшості населення відповідного регіону) або мови меншин відповідно до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» від 15 травня 2003 р. в порядку, встановленому процесуальним законом [9].

Отже, аналізуючи національне законодавство про мови, зміст нормативного визначення мови судочинства в основному спрямований, на наш погляд, не стільки на організацію державної діяльності у сфері правосуддя, а скільки на структурування соціальної взаємодії (міжособистісного, внутрішньогрупового і міжгрупового спілкування) в межах цієї сфери. Адже нормативне визначення «мови, якою здійснюється кримінальне провадження» служить для встановлення швидше лінгвістичних, ніж законодавчих правил організації правосуддя (включаючи діловодство), тобто правил, що знаходяться за межами правової сфери і відносяться до мовознавства та суміжних з нею наук – антропології, етнографії, етнології [10, с.91]. В такому випадку, основна функція законодавчого визначення мови судочинства полягає у перенесенні правил вербальної і літеральної комунікації, тобто етикету, правил і практики усного та письмового спілкування, із сфери соціального спілкування у державно-правову сферу, одним з елементів якої є система правосуддя.

Таким чином, під мовою, якою здійснюється кримінальне провадження, розуміється мова, якою повинні проводитися процесуальні дії (у тому числі й судові засідання), складатися всі процесуальні документи та яка є обов'язковим засобом усного або письмового спілкування у кожному конкретному кримінальному провадженні.

Наступна проблема пов'язана із положеннями ч. 2-3 ст. 29 КПК України, відповідно

до якого особам, які беруть участь у справі не володіють або недостатньо володіють мовою, забезпечується право давати показання, заявляти клопотання і подавати скарги, виступати в суді рідною або іншою мовою, якою вони володіють, користуючись у разі необхідності послугами перекладача [6].

Однак у кримінальному процесуальному законодавстві та інших нормативно-правових актах тлумачення понять «володіти мовою», «достатньо володіти» або «недостатньо володіти державною мовою» та критерії визначення того, володіє чи ні особа державною мовою, відсутні. Як зазначає Г.І. Сисоєнко, все це на практиці призводить до значних матеріальних затрат, пов'язаних із заявами підозрюваних, обвинувачених, потерпілих та інших учасників процесу про те, що вони не володіють мовою судочинства, та з необхідністю залучення до участі у справах професійних перекладачів, а також до порушення передбачених законом прав та інтересів осіб, які не володіють мовою судочинства [11, с.157].

До того ж, у ч. 2 ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод зазначається, що кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього. А у ч. 3 ст. 6 Конвенції вказується також на те, що кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею, – одержувати безоплатну допомогу перекладача [12].

Крім того, Європейський суд з прав людини пов'язує право особи отримувати безоплатну допомогу перекладача, якщо вона не розуміє і не розмовляє мовою, яка використовується у суді [13, с.114-115; 14, с.30-32.]. Так, у справі Людике, Белькесем та Коч проти Німеччини від 28 листопада 1978 року, своє рішення Суд мотивував тим, що зміст права на безоплатну допомогу перекладача полягає в безоплатному отриманні обвинуваченим послуг перекладача з письмового або усного перекладу всіх процесуальних документів чи заяв, які потрібні йому для розуміння того, що відбувається, і гаранту-

ють додержання інших його прав під час розгляду справи [15].

По суті аналогічні положення закріплені в ст. 2 Загальної декларації прав людини та п. «а» ч. 3 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [16; 17].

Навіть порівняння двох термінів «розуміти мову» та «володіти мовою» за тлумачним словником української мови свідчить, що вживати термін «розуміти мову» доцільніше і правильніше, ніж використовувати термін «володіти мовою» чи «достатньо володіти мовою». У жодних міжнародно-правових документах не зустрічається вимога «володіти» мовою, йдеться лише про її розуміння [11, с.158]. Не розкриваються ці поняття в юридично-словниковій чи юридично-енциклопедичній літературі та в юридичних коментарях [18, с.267].

Зрештою розуміння мови кримінального провадження виступає оціночним поняттям, оскільки ступінь розуміння мови визначає особа, яка здійснює провадження у справі. Для того, щоб визначити, чи розуміє учасник провадження процесу мову судочинства, необхідно перш за все з'ясувати його особисту думку. Якщо суб'єкт процесу робить заяву про те, що він не розуміє її, то це означає, що такій особі має бути надано право користуватися послугами перекладача. В такому випадку, розуміння мови, якою здійснюється кримінальне провадження охоплює собою володіння мовою та вільне спілкування нею.

Однак, очевидно, що для практичного застосування положень мовного законодавства у кримінальному провадженні надзвичайно важливим є визначення критеріїв володіння учасниками кримінального провадження державною мовою, встановлення осіб, які б визначали такий рівень володіння державною мовою учасниками кримінального провадження, можливість настання кримінально-процесуальної або ж іншої юридичної відповідальності таких осіб за неналежне визначення рівня володіння державною мовою учасниками кримінального провадження.

Висновки

З огляду на викладе вище, слід погодитися із думкою науковців, які пропонують

внести зміни до ст. 29 КПК України, що регулює питання мови, якою здійснюється кримінальне провадження, включивши до неї такі положення: 1) підстави визнання особи такою, що не розуміє мову судочинства. Зокрема, В.Т. Маляренко запропонував визначити законом, за яких обставин особу можна вважати такою, що не розуміє мову судочинства. Для цього Верховна Рада України зобов'язана створити державну комісію, яка склала б відповідний словник державної мови, на зразок словника В. Даля, з визначенням змісту кожного слова, і затвердила б цей словник. На такому ж рівні необхідно закріпити правила вживання державної мови [19]. Це може бути нетривалий термін проживання на території України, відсутність інформації про навчання в українських навчальних закладах, наявність громадянства іншої держави тощо; 2) замінити слова «мовою, якою вона достатньо володіє» словами «мовою, яку вона розуміє» [11, с.158-159]; 3) замінити слова «які не володіють чи недостатньо володіють державною мовою» словами «які не розуміють державної мови».

У зв'язку з цим, до елементів нормативного змісту засади мови, якою здійснюється кримінальне провадження слід віднести: вимогу використовувати у кримінальному провадженні державну мову; вимогу за певних умов здійснювати кримінальне провадження іншою мовою, визначеною у законі; вимога належного і неухильного забезпечення процесуальних прав учасників кримінального провадження за мовною ознакою; обов'язковість забезпечення осіб, які не розуміють мови кримінального провадження, послугами перекладача.

Виділені нами елементи нормативного змісту, що характеризують засаду мови кримінального провадження, тісно пов'язані між собою і недотримання хоча б одного з них є істотним порушенням кримінально-процесуального закону та підставою для скасування відповідних рішень, прийнятих у кримінальній справі.

Література

1. Леоненко М.І. Принцип національної мови у кримінальному судочинстві України: Дис...

АНОТАЦІЯ

В статті досліджується сутність та нормативний зміст засади мови, якою здійснюється кримінальне провадження. Пропонується авторське бачення елементів нормативного змісту даної засади кримінального провадження. Подаються пропозиції щодо удосконалення норм чинного кримінального процесуального законодавства у сфері реалізації засади мови, якою здійснюється кримінальне провадження.

SUMMARY

This article studies the essence and legal content of a principle of the language of the criminal proceedings. The author's vision of the elements of legal essence of this principle of the criminal proceedings is offered. Proposals as to the improvement of norms of the criminal procedural legislation in effect in the sphere of operation of a principle of the language of the criminal proceedings are given.

канд. юрид. наук: 12.00.09 / Леоненко Максим Іванович; Запорізький юридичний ін-т. – Запоріжжя, 2001. – 182 с.

2. Добровольская Т. Н. Принципы советского уголовного процесса / Т.Н. Добровольская. – М.: Юрид. лит., 1971. – 199 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / За заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К.: Видавництво «Юстиніан», 2012. – 1224 с.

4. Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр

5. Про громадянство в Україні: Закон України № 2235-III від 18 січня 2001 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>

6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>

7. Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року №10-рп/99 у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови). [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99>

8. Рішення Конституційного Суду України від 22 квітня 2008 року № 8-рп/2008 у справі за конституційним поданням 52 народних депутатів України та за конституційним поданням Верховної Ради Автономної Республіки Крим щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України, статті 7 Цивільного процесуального кодексу України (справа про мову судочинства). [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-08>

9. Про судоустрій і статус суддів: Закон України №2453-VI від 7 липня 2010 року – [Електронний ресурс] // Режим доступу до документа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>

10. Кузнецов О.Ю. Институт языка судопроизводства в процессуальном праве России / О.Ю. Кузнецов // Современное право. – 2009. – № 11. – С.91-95.

11. Сисоєнко Г.І. До проблеми мови у кримінальному судочинстві України / Г.І. Сисоєнко // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2012. – № 4 (7). – С. 155-160.

12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. – [Електронний ресурс] // Режим доступу до документа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

13. Волошина В.К. Реалізація галузевих та специфічних принципів кримінального процесу у стадії досудового розслідування: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Волошина Владлена Костянтинівна; Одес. нац. юрид. акад. – О., 2010. – 236 с.

14. Якимчук Б. Мова, якою здійснюється кримінальне провадження / Б. Якимчук // Віче. – 2013. – №2. – С.30-32.

15. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Людіке, Белькесем та Коч проти Німеччини» від 28 листопада 1978 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://www.echr.ru/documents/doc/2461416/2461416.htm>

16. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015

17. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. – [Електронний ресурс] // Режим доступу до документа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043

18. Ялова О. Деякі аспекти застосування державної мови у судочинстві України / О. Ялова // Право України – 2010. – № 3. – С.266-271.

19. Маляренко В. Про державну мову та перекладача у кримінальному процесі / В. Маляренко // Голос України. – 2006. – 21 верес. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/1D141B574FD9BE5CC22571F100318413>